

Social Work & Education

©SW&E. 2023

УДК 316

DOI: 10.25128/2520-6230.23.2.4

Алла ЯРОШЕНКО,
докторка філософії із соціальної
роботи.
alla.yaroshenko@outlook.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0112-3112>

Тетяна СЕМИГІНА,
докторка політичних наук,
професорка,
Національне агентство
кваліфікацій,
Київ, Україна;
semigina.tv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5677-1785>

Статус статті:

Отримано: березень 09, 2023

І-ше рецензування: квітень 01, 2023

Прийнято: травень 30, 2023

Ярошенко, А., Семигіна, Т. (2023). Апробація українськомовних версій опитувальників для вивчення гендерних упереджень. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 2. pp. 195-210. DOI: 10.25128/2520-6230.23.2.4

АПРОБАЦІЯ УКРАЇНОМОВНИХ ВЕРСІЙ ОПИТУВАЛЬНИКІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ

Анотація. Одними з найпоширеніших дослідницьких інструментів вивчення сексизму вважають статево-рольовий опитувальник Сандри Бем та опитувальники з оцінювання амбівалентного сексизму стосовно жінок і чоловіків Пітера Гліка і Сюзен Фіск. Мета нашої роботи полягає в тому, щоб перекласти оригінальні тексти опитувальників для вивчення гендерних упереджень українською мовою та провести їх апробацію як з фахівцями, так і з клієнтами соціальної роботи.

Апробація перекладених нами дослідницьких інструментів була здійснена на базі Київського міського центру соціальних служб і включала проведення трьох фокус-груп із 23 фахівцями (соціальні працівники, психологи) та опитування 83 кандидатів для створення сімейних форм виховання, які проходили навчання на базі центру. Математична обробка результатів здійснювалася за допомогою програми IBM SPSS Statistics з використанням порівняльного, описового та кореляційного аналізу.

Під час роботи з опитувальниками в учасників дослідження не виникало труднощів із розумінням тверджень, які містяться у бланках чи з використанням ключів до опитувальників. Аналіз результатів опитування з використанням перекладеного нами опитувальника С. Бем засвідчує, що майже у третині випадків відповіді респондентів про жінок містять високі показники за шкалою фемінності, а про чоловіків – за шкалою маскулітності. Відповіді респондентів/-ок свідчать про те, що бачення жінок і чоловіків як андрогінних особистостей доповнюється статево типізованими уявленнями про їхні якості. Це може свідчити про підтримку кандидатами для створення сімейних форм виховання поглядів амбівалентного сексизму. Використання опитувальників П. Гліка і С. Фіск виявило, що респонденти більшою мірою демонструють доброзичливий, аніж ворожий сексизм. При цьому рівень ворожого і доброзичливого сексизму в чоловіків виявився вищим, аніж у жінок. Апробація українськомовних версій двох опитувальників у фокус-групах із фахівцями та під час опитування кандидатів для створення сімейних форм виховання підтвердила можливість використання адаптованих українськомовних версій для виявлення гендерних упереджень.

Ключові слова: сексизм; амбівалентний сексизм; гендерні упередження; гендерні стереотипи; статево-рольовий опитувальник С. Бем; опитувальники оцінювання амбівалентного сексизму П. Гліка і С. Фіск.

ВСТУП

Рекомендації Ради Європи (Council of Europe, 2019) визначають сексизм як будь-яку дію, жест, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, практику або поведінку, в основі яких лежить ідея про те, що людина або група людей гірші через свою стать, та які проявляються в публічній або приватній сферах, у мережі або поза нею.

Дослідження засвідчують, що в Україні наявні гендерні упередження та сексизм (Рябоконець, 2020; Юрик, 2019; Semigina, Yurochko & Stopolyanska, 2022). Водночас у вітчизняному та міжнародному академічному середовищі тривають дискусії щодо релевантного вимірювання проявів сексизму та визначення рівня гендерної упередженості (Акбаш, Пасічник та Ріжняк, 2020; Костіна, 2020; Murnen et al., 2016; Standor & Schaller, 2000; Schaffner, 2022).

Одними з найпоширеніших дослідницьких інструментів вивчення сексизму вважають:

1) статево-рольовий опитувальник Сандри Бем (англ. Bem Sex-Role Inventory, BSRI), вперше запропонований авторкою у 1974 році та спрямований на вивчення схильності респондентів до поділяння гендерних стереотипів маскулінності й фемінності (Bem, 1993);

2) опитувальники з оцінювання амбівалентного сексизму по відношенню до жінок і чоловіків Пітера Гліка та С'юзен Фіск (англ. Ambivalent Sexism Inventory, ASI; Ambivalence Toward Men Inventory, AMI), розроблені у 1996 році і пізніше модифіковані (Glick, & Fiske, 1996; Rollero, Glick & Tartaglia, 2014).

Ці опитувальники представлені в українській соціогуманітарній науковій літературі, проте вони, за оцінками М. Боровцової та Г. Віняр (2012), не відповідають достатньою мірою оригіналу, адже нерідко україномовні переклади являють собою переклади російськомовних адаптацій. Тому актуальним завданням видається переклад опитувальників з англійської мови на українську, враховуючи культурне тло і зрозумілість вітчизняним користувачам.

Використання опитувальників дає змогу виявляти та розуміти гендерні стереотипи і прояви сексизму, які, за твердженням дослідників (Meeussen et al., 2022), посилюють соціальну нерівність і дискримінацію в суспільстві.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ми поставили собі за мету перекласти українською мовою оригінальні тексти опитувальників для вивчення гендерних упереджень і стереотипів, а також провести їхню апробацію як з фахівцями, так і з клієнтами соціальної роботи.

Процедури перекладу. Для реалізації завдань дослідження нами було запропоновано власні україномовні варіанти текстів опитувальників і порівняно їх з сучасними варіантами вітчизняних адаптацій (Боровцова і Віняр, 2012; Великодна і Віняр, 2013; Говорун, 2011; Говорун і Кікінежді, 2004). Використано таку модифікацію опитувальника С. Бем, коли респондентам пропонується оцінити наявність (або відсутність) у *більшості* жінок та чоловіків характеристик зі списку (Ярошенко, 2021).

Переклад опитувальників українською мовою було здійснено симетричним способом, коли зміст та розмовність англійського тексту зберігається й у перекладі.

До редагування було залучено двох соціальних працівників, які проживають у

США, один з яких є англomовним, а інша фахівчиня вільно володіє англійською та українською мовами. Україномовні переклади було зіставлено з іншими адаптаціями задля уточнення перекладів окремих висловів. Крім того, одна з авторок цієї статті має у своєму доробку понад 10 опублікованих перекладів з англійської на українську мову (книжок та інших публікацій із соціальної роботи та психології), що дає підстави вести мову про фаховість запропонованого перекладу.

Процедури апробації. Апробація опитувальників була здійснена у м. Києві на базі Київського міського центру соціальних служб (КМЦСС). Первинна апробація включала проведення трьох фокус-груп, в яких взяли участь 23 фахівці, більшість з яких (78%) становили жінки віком від 35 до 44 років з повною вищою освітою в галузі соціальної роботи і психології. Учасники апробації заповнили опитувальники, потім було проведене структуроване обговорення змісту бланків і погоджено потрібні зміни.

Емпірична апробація відбувалася під час проведення тренінгів для кандидатів для створення сімейних форм виховання, які проходили навчання на базі КМЦСС. Обидва опитувальники були включені до навчальної програми та заповнені 83 потенційними батьками, які проходили навчання у складі 5 груп. Серед респондентів 60% становили жінки, а майже половина всіх учасників (52%) належали до вікової категорії від 35 до 44 років. Приблизно однакова кількість чоловіків і жінок мали вищу освіту (75%) й були офіційно працевлаштованими (74%).

Респондентам/-кам на одній із навчальних сесій було запропоновано анонімно відповісти на запитання опитувальників. Для того, щоб зменшити вплив психологічних факторів (як-от отримана раніше інформація, авторитет тренерів) і підвищити об'єктивність результатів, опитування проводилося в групах із різним складом викладачів, а також із залученням учасників, які перебували на різних етапах навчання (впродовж третьої, четвертої, п'ятої, сьомої, восьмої зустрічей із восьми).

Дослідження проводилось із дотриманням етичних принципів і передбачало надання поінформованої згоди на участь у ньому. Математична обробка результатів здійснювалася за допомогою програми IBM SPSS Statistics з використанням порівняльного, описового та кореляційного аналізу.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Статеворольовий опитувальник С. Бем

Американська дослідниця С. Бем, авторка *теорії гендерних схем* (gender schema theory), висловила припущення, що у певній культурі сформовані специфічні поняття та форм поведінки, що асоціюються з уявленнями про чоловіків або жінок, і перцептуальний і концептуальний світ індивіда організований згідно з гендерними категоріями (чоловік - жінка, маскуліний-фемінний). Статеворольовий опитувальник С. Бем (Bem, 1993) дозволяє вивчити уявлення респондентів про моделі поведінки та риси характеру, які співвідносяться з «жіночим» і «чоловічим». С. Бем також виявила, що деякі люди мають збалансовані рівні рис обох шкал, і описала їх як андрогінів – людей, що мають як високі чоловічі, так і високі жіночі риси (обставини визначають, яку рису – жіночу чи чоловічу – демонструє андрогін).

Здійснений нами переклад опитувальника представлено в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1: Бланк статево-рольового опитувальника С. Бем

Нижче наведено низку характеристик жінок і чоловіків. Оцініть, будь ласка, наявність (чи відсутність) у більшості чоловіків (чоловічий варіант опитувальника) / жінок (жіночий варіант опитувальника) названих нижче якостей. Якщо «так», то поставте «плюс», якщо «ні» – мінус».

01	Впевнений/-на у собі	31	Легко приймає рішення
02	Поступливий/-ва	32	Жалісливий/-ва до інших
03	Готовий/-ва допомогти	33	Щирий/-ра
04	Захищає власні переконання	34	Самодостатній/-ня
05	Життєрадісний/-на	35	Прагне утішити
06	Має мінливий настрій	36	Марнославний/-на
07	Незалежний/-на	37	Владний/-на
08	Сором'язливий/-ва	38	Розмовляє м'яким голосом
09	Сумлінний/-на	39	Привабливий/-ва
10	Спортивний/-на	40	Чоловічний/-на
11	Ласкавий/-ва	41	Сердечний/-на
12	Артистичний/-на	42	Серйозний/-на
13	Наполегливий/-ва	43	Обстоює свою позицію
14	Схильний/-на лестити	44	Ніжний/-на
15	Щасливий/-ва	45	Доброзичливий/-ва
16	Сильний/-на як особистість	46	Агресивний/-на
17	Відданий/-на	47	Довірливий/-ва
18	Непередбачуваний/-на	48	Неорганізований/-на
19	Вольовий/-ва	49	Виступає лідером/-кою
20	Жіночний/-на	50	По-дитячому безпосередній/-ня
21	Надійний/-на	51	Легко пристосовується
22	Аналітичний/-на за складом розуму	52	Спирається на особисті інтереси
23	Співчутливий/-ва	53	Уникає лайливих виразів
24	Ревнивий/-ва	54	Непоследовний/-на
25	Здібний/-на до лідерства	55	Конкурує з іншими
26	Уважний/-на до потреб інших	56	Любить дітей
27	Правдивий/-ва	57	Тактовний/-на
28	Готовий/-ва ризикувати	58	Амбітний/-на
29	Чуйний/-на	59	Чемний/-на
30	Замкнутий/-та	60	Слідує прийнятним нормам поведінки

Ключ до опитувальника представлено в табл. 2. За кожен збіг з ключем за шкалами нараховується 1 бал. Показник фемінності (F), маскулінності (M) і основний індекс IS вираховується згідно із формулою: $F = (\text{сума балів з фемінності})$; 20 , $M = (\text{сума балів з маскулінності})$; 20 , $IS = (F - M) * 2,322$. Величина індексу, що був отриманий, співвідноситься з такими показниками: *андрогінність* – індекс в межах від -1 до +1; *маскулінність* – індекс менше -1, яскрава вираженість – менше -2,025; *фемінність* – індекс більше +1, яскрава вираженість – більше +2,025.

Таблиця 2: Ключ до розподілу характеристик за шкалами статево-рольового опитувальника С. Бем

№	Маскулінність	№	Фемінність
01	Впевнений/-на у собі	02	Поступливий/-ва
04	Захищає власні переконання	05	Життєрадісний/-на
07	Незалежний/-на	08	Сором'язливий/-ва
10	Спортивний/-на	11	Ласкавий/-ва
13	Наполегливий/-ва	14	Схильний/-на лестити
16	Сильний/-на як особистість	17	Відданий/-на
19	Вольовий/-ва	20	Жіночний/-на
22	Аналітичний/-на за складом розуму	23	Співчутливий/-ва
25	Здібний/-на до лідерства	26	Уважний/-на до потреб інших
28	Готовий/-ва ризикувати	29	Чуйний/-на
31	Легко приймає рішення	32	Жалісливий/-ва до інших
34	Самодостатній/-ня	35	Прагне утішити
37	Владний/-на	38	Розмовляє м'яким голосом
40	Чоловічий/-на	41	Сердечний/-на
43	Обстоює свою позицію	44	Ніжний/-на
46	Агресивний/-на	47	Довірливий/-ва
49	Виступає лідером	50	По-дитячому безпосередній/-ня
52	Спирається на особисті інтереси	53	Уникає лайливих виразів
55	Конкурує з іншими	56	Любить дітей
58	Амбітний/-на	59	Чемний/-на

Шляхом зіставлення фемінних і маскулінних рис, що їх містять описи узагальнених образів чоловіка й жінки, можна припустити ступінь впливу гендерних стереотипів на судження респондентів/-ок. Так, якщо в образі чоловіка домінують маскулінні якості, то можна говорити про стереотипне бачення чоловіка (у жінки – навпаки). Якщо ж характеристики представлені рівномірно, то можна припустити андрогінне бачення.

2. Опитувальники оцінювання амбівалентного сексизму по відношенню до жінок і чоловіків П. Гліка і С. Фіск.

Згідно з теорією амбівалентного сексизму П. Гліка і С. Фіск у сучасному світі установки по відношенню до гендерних груп амбівалентні, що обумовлено як нерівним розподілом влади на користь чоловіків, так і взаємною залежністю жінок і чоловіків задля реалізації репродуктивної функції і доповненням одне одного у виконанні різноманітних соціальних ролей. Теорія передбачає, що амбівалентний сексизм є багатовимірною конструкцією, яка охоплює доброзичливий і ворожий сексизм. Попри позитивне забарвлення (суб'єктивно позитивний характер почуттів того, хто оцінює, його просоціальна поведінка, прагнення до близькості), доброзичливий сексизм не можна розглядати як позитивне явище. Наявність такого виду сексизму свідчить про підтримку особою традиційної стереотипізації й чоловічого домінування, тому для кращого розуміння носія подібних поглядів порівнюють із «добрим диктатором» (Glick, & Fiske, 1996).

Короткі варіанти методик оцінювання амбівалентного сексизму призначені для вимірювання як загального рівня амбівалентного сексизму, так і ворожого та доброзичливого сексизму. Кожен вид сексизму в опитувальниках П. Гліка і С. Фіск (Glick, & Fiske, 1996; Rollero, Glick & Tartaglia, 2014) поділяється на три субшкали. Так, *доброзичливий* сексизм містить такі субшкали, як: матерналізм / протекційний патерналізм, комплементарна гендерна диференціація, гетеросексуальна близькість) А *ворожий* сексизм – образливий патерналізм, компенсаторна гендерна диференціація, гетеросексуальна ворожість.

Опитувальники включають твердження, частина з яких описують вороже ставлення до жінок і чоловіків (наприклад, «Як тільки чоловік пов’язує своє життя з жінкою, вона зазвичай намагається посадити його на короткий ланцюг», «Чоловіки зазвичай намагаються домінувати у спілкуванні з жінками»), а решта – доброзичливе ставлення (наприклад, «Жінки повинні бути оточені турботою і захистом з боку чоловіків», «Чоловіки можуть загубитися в цьому світі без настанов жінок»).

Наш переклад та адаптація цього інструменту представлено в табл. 3 та 4. Ключ до опитувальника подано в табл. 5.

Таблиця 3: Бланк-опитувальник для оцінювання амбівалентного сексизму по відношенню до жінок П. Гліка і С. Фіск (в адаптації А. Ярошенко і Т. Семигіної)

Нижче наведено низку тверджень, які стосуються чоловіків і жінок та їхніх відносин у сучасному суспільстві. Будь ласка, вкажіть, якою мірою ви згодні або не згодні з кожним твердженням, використовуючи шкалу від 0 – «повністю не згоден/-на» до 5 – «повністю згоден/-на», де:

0 – «повністю не згоден/-на», 1 – «не згоден/-на», 2 – «скоріше не згоден/-на», 3 – «скоріше згоден/-на», 4 – «згоден/-на», 5 – «повністю згоден/-на».

01	Більшість жінок володіють такою душевною чистотою, яку мають лише небагато чоловіків.	0	1	2	3	4	5
02	Жінки повинні бути оточені турботою й захистом чоловіків.	0	1	2	3	4	5
03	Жінки прагнуть отримати більше влади у суспільстві шляхом контролю над чоловіками.	0	1	2	3	4	5
04	У кожного чоловіка повинна бути жінка, яку він кохає.	0	1	2	3	4	5
05	Життя чоловіків неповноцінне без жінок.	0	1	2	3	4	5
06	Жінки перебільшують проблеми, з якими стикаються на роботі.	0	1	2	3	4	5
07	Як тільки чоловік пов’язує своє життя з жінкою, вона зазвичай намагається посадити його на «короткий ланцюг».	0	1	2	3	4	5
08	Коли жінки програють чоловікам у чесній конкуренції, вони зазвичай скаржаться на дискримінацію.	0	1	2	3	4	5
09	Багато жінок розважаються тим, що спокушають чоловіків, здаючись сексуально доступними, а потім відкидають їхні залицяння.	0	1	2	3	4	5

10	Жінки більше за чоловіків схильні дотримуватися моральних норм.	0	1	2	3	4	5
11	Чоловіки повинні бути готові в дечому собі відмовити заради фінансового забезпечення жінок.	0	1	2	3	4	5
12	Феміністки висувають не виправдані вимоги до чоловіків.	0	1	2	3	4	5

Таблиця 4: Бланк-опитувальник для оцінювання амбівалентного сексизму по відношенню до чоловіків П. Гліка і С. Фіск Фіск (в адаптації А. Ярошенко і Т. Семигіної)

Нижче наведено низку тверджень, які стосуються чоловіків і жінок та їхніх відносин у сучасному суспільстві. Будь ласка, вкажіть, якою мірою ви згодні або не згодні з кожним твердженням, використовуючи шкалу від 0 – «повністю не згоден/-на» до 5 – «повністю згоден/-на», де:
 0 – «повністю не згоден/-на», 1 – «не згоден/-на», 2 – «скоріше не згоден/-на», 3 – «скоріше згоден/-на», 4 – «згоден/-на», 5 – «повністю згоден/-на».

01	Навіть якщо в парі обидва партнери працюють, вдома переважно жінка повинна займатися хатньою роботою і піклуватися про чоловіка.	0	1	2	3	4	5
02	Чоловіки зазвичай намагаються домінувати у спілкуванні з жінками.	0	1	2	3	4	5
03	Кожна жінка потребує чоловіка, який буде її плекати.	0	1	2	3	4	5
04	Жінка ніколи не буде по-справжньому задоволена життям, якщо у неї немає серйозних довготривалих стосунків із чоловіком.	0	1	2	3	4	5
05	Коли чоловіки хворіють, вони поводяться неначе діти.	0	1	2	3	4	5
06	Чоловіки завжди будуть боротися за те, щоб отримати більше влади у суспільстві, ніж жінки.	0	1	2	3	4	5
07	Одним із головних обов'язків чоловіків є фінансове забезпечення жінок.	0	1	2	3	4	5
08	Навіть чоловіки, які вважаються чутливими до питань прав жінок, насправді вдома прагнуть традиційного типу відносин, коли жінка виконує більшу частину хатньої роботи і доглядає за дітьми.	0	1	2	3	4	5
09	Чоловіки більше за жінок готові наражатися на небезпеку, щоб захистити інших.	0	1	2	3	4	5
10	Чоловіки можуть загубитися в цьому світі без настанов жінок.	0	1	2	3	4	5
11	Чоловіки більш схильні до ризику в порівнянні з жінками.	0	1	2	3	4	5
12	Більшість чоловіків виказують знаки уваги сексуального характеру або домагаються жінок, як тільки опиняються у ситуації влади над ними.	0	1	2	3	4	5

Таблиця 5: Обробка результатів опитування з використанням опитувальника амбівалентного сексизму П. Гліка і С. Фіск

Шкала Ambivalent Sexism Inventory, ASI			
Код	Вид сексизму		№ питання
1 Н	Ворожий сексизм		3, 6, 7, 8, 9, 12
2 В	Доброзичливий сексизм		1, 2, 4, 5, 10, 11
	2-1 В (Р)	Доброзичливий сексизм/протекційний патерналізм	2, 11
	2-2 В (G)	Доброзичливий сексизм/комплементарна гендерна диференціація	1, 10
	2-3 В (I)	Доброзичливий сексизм/гетеросексуальна близькість	4, 5
Шкала Ambivalence Toward Men Inventory, AMI			
Вид сексизму			
1 Н	Ворожість щодо чоловіків (<i>Hostility toward men</i>)		2, 5, 6, 8, 10, 12
	1-Н (Р)	Ворожість щодо чоловіків/образливий патерналізм	6, 8
	1-Н (G)	Ворожість щодо чоловіків/компенсаторна гендерна диференціація	5, 10
	1 Н (I)	Ворожість щодо чоловіків/гетеросексуальна ворожість	2, 12
2 В	Доброзичливість щодо чоловіків		1, 3, 4, 7, 9, 11
	2-1 В (M)	Доброзичливість щодо чоловіків/матерналізм	1, 7
	2-2 В (G)	Доброзичливість щодо чоловіків/комплементарна гендерна диференціація	9, 11
	2-3 В (I)	Доброзичливість щодо чоловіків/гетеросексуальна близькість	3,4

3. Апробація перекладених інструментів

Перекладені нами та адаптовані опитувальники було обговорено на трьох фокусованих групових дискусіях із фахівцями. Під час цього обговорення нерідко виникали дискусії навколо окремих формулювань, які необхідно було прояснити і знайти такий варіант, який не викликав би двозначних трактувань та був гендерно чутливим. Наприклад, серед учасників фокусованих групових дискусій виникла суперечка щодо перекладу словосполучення «to commit to her» у реченні «Once a woman gets a man to commit to her, she usually tries to put him on a tight leash». Учасники обирали з-поміж варіантів перекладу: «взяти зобов'язання», «вступати в серйозні стосунки», «побратися», «заручитися» тощо. Для одних учасниць серйозність намірів чоловіка була пов'язана зі шлюбом, для інших – ні. Після обговорення ми зупинилися на варіанті, який не вказує на матримоніальний статус: «Як тільки чоловік пов'язує своє життя з жінкою, вона зазвичай намагається посадити його на «короткий ланцюг». Таке формулювання було для них зрозумілим. Як видно з наведеного прикладу, процес адаптації опитувальників включав обговорення тверджень на розуміння контексту, однозначність трактування і гендерну чутливість.

Після кожної фокус-групи були підготовлені стенограми та інформаційні звіти модераторів. Після чого проведено остаточну корекцію тексту з урахуванням соціально-культурного контексту та отриманих зауважень (Ярошенко та Семігіна, 2022).

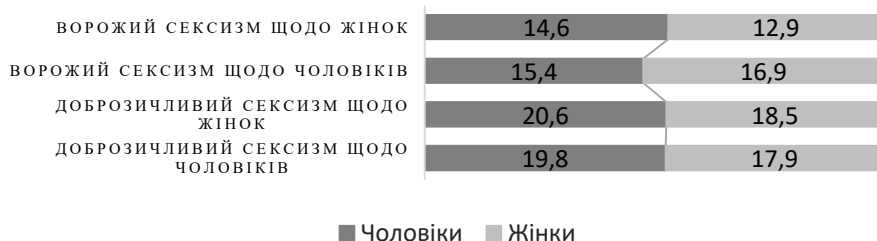
Перекладені інструменти було застосовано при дослідженні гендерних упереджень кандидатів для створення сімейних форм виховання (Ярошенко, 2020). Під час роботи з опитувальниками у учасників дослідження не виникало труднощів із розумінням тверджень, які містяться у бланках.

Аналіз результатів опитування з використанням перекладеного нами опитувальника С. Бем засвідчує, що майже у третині випадків відповіді респондентів про жінок містять високі показники за шкалою фемінності (30% жінок і 33% чоловіків), а про чоловіків – за шкалою маскулінності (26% жінок і 30% чоловіків). Групою респондентів, яка найчастіше приписує фемінні якості жінкам, а маскулінні – чоловікам, виявилися чоловіки у віці від 24 до 35 років.

Респонденти обох статей частіше характеризують жінок як привабливих, готових допомогти, сумлінних, доброзичливих, тактовних, артистичних, жіночних, проте непередбачуваних і таких, що мають мінливий настрій. Чоловіки переважно представлені як такі, що захищають власні переконання, обстоюють свою позицію, впевнені у собі, амбітні, наполегливі, сильні особистості, вольові, мужні, серйозні, мають аналітичний розум, схильні до лідерства, готові ризикувати.

Відповіді респондентів/-ок засвідчують поєднання, з одного боку, бачення жінок і чоловіків як андрогінних особистостей, з іншого – статевотипізованих уявлень про їхні якості згідно з традиційною двополосною гендерною поведінкою. Респонденти чоловічої статі схильні бачити жінок такими, що орієнтовані на власні інтереси, ревниві, конкурують із іншими, артистичні й по-дитячому безпосередні. Це може свідчити про підтримку майбутніми батьками, які вирішили створити сімейні форми виховання, поглядів амбівалентного сексизму.

Використання опитувальників П. Гліка і С. Фіск виявило, що респонденти більшою мірою демонструють доброзичливий, аніж ворожий сексизм. При цьому рівень ворожого і доброзичливого сексизму в чоловіків виявився вищим, аніж у жінок (мал.1).

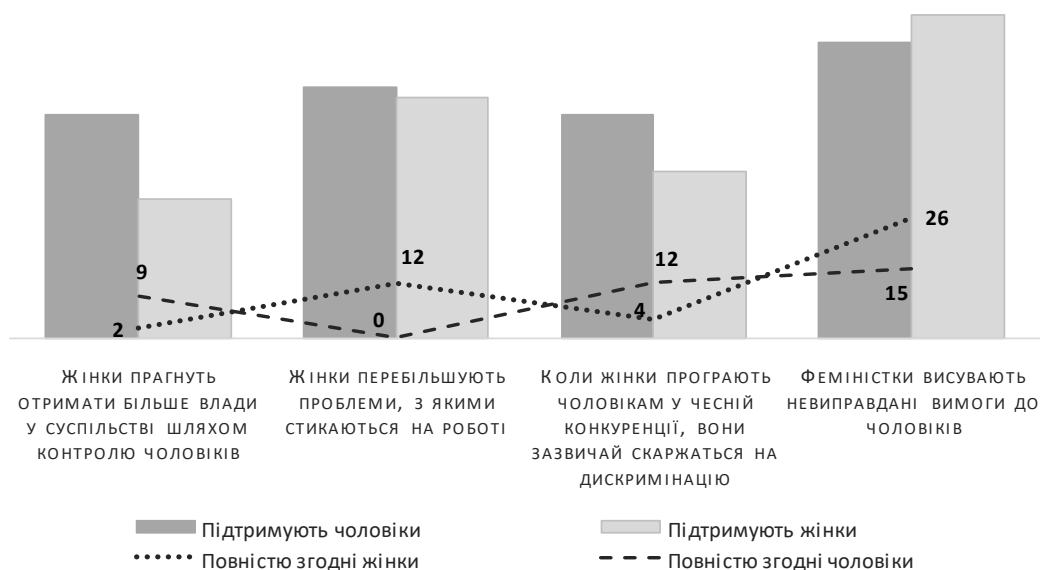

Мал. 1. Середні показники за шкалами амбівалентного сексизму (опитувальник П. Гліка і С. Фіск)

Так, респонденти чоловічої статі більше за жінок підтримують протекційний патерналізм стосовно жінок, який пов'язаний із виконуваними ними ролями матері, дружини, романтичного об'єкта. Переважна більшість відповідей чоловіків (94%) засвідчують різного ступеня схильність респондентів погодитися з думкою, що «Жінки повинні бути оточені турботою і захистом із боку чоловіків», причому 54,5% опитаних чоловіків відповіли на твердження повною згодою (показники серед жінок складають 88% і 44% відповідно).

Близько половини респондентів підтримують точку зору, яка віддзеркалює доброзичливий сексизм щодо жінок (коли їм приписують позитивні якості, такі як «душевна чистота», високі моральні якості, відсутні в чоловіків). Високі показники комплементарної гендерної диференціації доброзичливого сексизму щодо чоловіків засвідчують, що загалом респонденти/-ки різною мірою згодні з тим, що чоловіки більше схильні ризикувати (82% чоловіків і 82% жінок) і наражатися на небезпеку, щоб захистити інших (85% чоловіків і 78% жінок), а чверть респондентів/-ок відповіли на твердження повною згодою.

Окремо було проаналізовано відповіді респондентів/-ок на запитання, покликані виявити ворожий сексизм щодо жінок, які містять вказівку на дискримінацію, захист прав жінок і фемінізм. Серед респондентів, які схвалили наведені на рис. 2 судження, переважають чоловіки.

Мал. 2. Розподіл твердих відповідей респондентів/-ок на окремі питання шкали ворожого сексизму щодо жінок, %

Отже, слід зауважити, що аналіз відповідей респондентів на два опитувальника, перекладених та адаптованих нами, дав змогу встановити, що у свідомості респондентів/-ок доброзичливий і ворожий сексизм тісно переплетені й раціоналізовані. З одного боку, це підтримує поблажливо-опікувальне ставлення до жінок і дівчат, посилює гендерну нерівність, а з іншого – виставляє токсичні маскулінні вимоги до чоловіків, що загрожує домінантним патерналізмом із їхнього боку й підвищує ризики домашнього насильства у сімейних формах виховання.

ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

У цілому перекладені нами опитувальники С. Бем, а також П. Гліка і С. Фіск дали змогу виявити гендерні упередження та стереотипи. Ці інструменти були позитивно сприйняті учасниками апробації.

Їх застосування, зокрема, може передбачати надання голосу тим, на кого спрямовуються соціальні зміни, тих, кого П. Бурд'є та інші науковці (Bourdieu et al., 2002), характеризували як «мовчазних», а відтак цілком відповідає цінностям феміністичної практики соціальної роботи (Ярошенко та Семигіна, 2019).

Наша апробація підтвердила думку американської дослідниці Б. Гукс (Hooks, 2015), яка вважає, що носіями сексистських поглядів та дій, як вважає можуть бути як чоловіки, так і жінки, а також результати інших досліджень щодо високого рівня гендерних упереджень в українському суспільстві (Semigina, Yurochko & Stopolyanska, 2022). Наразі сучасний сексизм, як свідчать наші результати, так і позиція інших дослідників (Swim et al., 1995), характеризується тим, що упередження проти жінок стають більш прихованими й «тонкими» й маскуються доброзичливо-протекційним ставленням; наразі особи, які поділяють сексистські погляди, заперечують існування дискримінації жінок, не підтримують їхню боротьбу за рівні права й політику допомоги жінкам.

Попри те, що окремі дослідники піддають сумніву валідність опитувальника С. Бем у зв'язку зі змінами ролей чоловіків і жінок у суспільстві, статево-рольовий опитувальник С. Бем все ще залишається ефективним інструментом дослідження гендерних ролей і стереотипів (Bell, 2022; Holt & Ellis, 1998). Наразі ми погоджуємось з думкою інших дослідників, що рівень надійності кожного методу виявлення гендерних упереджень видається спірним (Eagly et al., 2020) та потребує належної валідації (Trut, Sinovčić & Milavić, 2022), а гендерні ролі слід розглядати як динамічні (Boytos et al., 2020; Oláh, Kotowska & Richter, 2018), що потребує оновлення тверджень в опитувальниках та їхню адаптацію до конкретного суспільства чи цільової групи опитування.

Отримані результати, а також аналіз програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання та дані спостережень за її впровадженням, у цілому засвідчили потребу у зміні програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання і включення до неї гендерних питань. Це сприятиме розвитку усвідомленої позиції щодо побудови гендерно справедливих відносин усередині родини й сприяння соціалізації дітей, заснованій на вільному виборі й різноманітті.

ВИСНОВКИ

У межах нашого дослідження було здійснено переклад, адаптацію та апробацію україномовних версій закордонних опитувальників: статево-рольового опитувальника С. Бем (BSRI) та коротких варіантів методик оцінювання амбівалентного сексизму по відношенню до жінок і чоловіків П. Гліка і С. Фіск (ASI та AMI). Ці опитувальники відносять до інструментів, що дозволяють виміряти гендерні стереотипи респондентів та рівень сексизму. Апробація цих інструментів у фокус-групах із соціальними працівниками та під час опитування кандидатів для створення сімейних форм виховання підтвердила можливість використання адаптованих україномовних версій для виявлення гендерних упереджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Акбаш, К., Пасічник, Н. & Ріжняк, Р. (2019). *Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень*. Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф.
- Боровцова, М. С. & Віняр, Г. М. (2012). Адаптація статево-рольового опитувальника BSRI для молодшого шкільного віку шляхом перефразування. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 7, 293-300.
- Великодна, М. & Віняр, Г. (2013). До проблеми україномовного перекладу статево-рольового опитувальника BSRI. *Соціальна психологія*, 56, 75-86.
- Говорун, Т. (ред.). (2011). *Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять: навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів*. ООН (ПРООН) в Україні. https://gender.org.ua/images/lib/gender_stereotype.pdf
- Говорун, Т. В. & Кікінежді, О. М. (2004). *Гендерна психологія*. Київ: Видавничий центр «Академія».
- Костіна, Т. (2020). Аналіз стандартизованого психодіагностичного інструментарію у сфері гендерних досліджень. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: Психологічні науки*, 9, 81-88.
- Рябоконт, І. О. (2020). Якість трудового життя і нерівність: гендерний аспект. *Social and labour relations: theory and practice*, 10(2), 21-31.
- Юрик, Я. І. (2019). Професійна гендерна сегрегація на ринку праці України. *Економіка і прогнозування*, 4, 104-120.
- Ярошенко, А. А. (2020). Гендерні упередження кандидатів у замісні батьки: старі нові стереотипи? In: B. Shneider (Ed.), *Pedagogical concept and its features, social work and linguology: collective monograph* (1st ed., pp. 65-80). Dallas: Primedia ELaunch LLC.
- Ярошенко, А. А. (2021). *Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування*: Дис. ... доктора філософії, спец. 231 «Соціальна робота». Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму.
- Ярошенко, А. & Семігіна, Т. (2019). Феміністична соціальна робота як професійне інвестування в жіночу солідарність. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 1, 13-29.
- Ярошенко, А. & Семігіна, Т. (2022). *Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику*. Dallas: Primedia e-Launch LLC.
- Bell, S. A. (2022). *Changing perceptions of masculinity and femininity in America?: revisiting the Bem Sex-Role Inventory*. University of New Hampshire. <https://scholars.unh.edu/honors/693>
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: transforming the debate on sexual inequality*. London: Yale University Press.

- Bourdieu, P., et al. (2002). *The weight of the world: social suffering in contemporary society*. Cambridge: Polity.
- Boyto, A. S., Costabile, K. A., Austin, A. B., & Short, K. A. (2020). Feminism, gender, and agentic and communal themes in narrative identity. *Sex Roles*, 83(1), 54-63.
- Council of Europe (2019). *Recommendation on preventing and combating sexism*. <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/recommendation-on-preventing-and-combating-sexism>
- Eagly, A. H., Nater, C., Miller, D. I., et al. (2020). Gender stereotypes have changed: a cross-temporal meta-analysis of US public opinion polls from 1946 to 2018. *American Psychologist*, 75(3), 301-315.
- Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512.
- Holt, C. L. & Ellis, J. B. (1998). Assessing the current validity of the Bem Sex-Role Inventory. *Sex Roles*, 39, 929-941.
- Hooks, B. (2015). *Feminism is for everybody: passionate politics*. Routledge.
- Meeussen, L., Van Rossum, A., Van Laar, C., Derks, B. (2022). Gender stereotypes: what are they and how do they relate to social inequality? In: M.A. Yerkes, M. Bal (Eds.), *Solidarity and Social Justice in Contemporary Societies*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-93795-9>
- Mumen, S. K., Greenfield, C., Younger, A. & Boyd, H. (2016). Boys act and girls appear: a content analysis of gender stereotypes associated with characters in children's popular culture. *Sex Roles*, 74(1), 78-91.
- Oláh, L. S., Kotowska, I. E. & Richter, R. (2018). The new roles of men and women and implications for families and societies. In: G. Doblhammer, J. Gumà (Eds.), *A demographic perspective on gender, family and health in Europe* (pp. 41-64). Cham: Springer.
- Rollero, S., Glick, P. & Tartaglia, S. (2014). Psychometric properties of short versions of the ambivalent sexism inventory and ambivalence toward men inventory. *TPM-Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 21(2), 149-159.
- Schaffner, B. (2022). Optimizing the measurement of sexism in political surveys. *Political Analysis*, 30(3), 364-380.
- Semigina, T., Yurochko, T. & Stopolyanska, Y. (2022). 'Everyone is on their own and nobody needs us': women ageing with HIV in Ukraine. In: M. Henrickson et al. (Eds.), *HIV, sex, and sexuality in later life* (pp. 46-63). Bristol: Policy Press.
- Stangor, C. & Schaller, M. (2000). Stereotypes as individual and collective representations. In: C. Stangor (Ed.), *Stereotypes and prejudice: essential readings* (pp. 64-82). Philadelphia: Psychology Press.
- Swim, J., Aikin, K., Hall, W. & Hunter, B. (1995). Sexism and racism: old-fashioned and modern prejudices. *Journal of personality and social psychology*, 68(2), 199-214.
- Trut, V., Sinovčić, P. & Milavić, B. (2022). Initial validation of the ambivalent sexism inventory in a military setting. *Social Sciences*, 11(4), 176.

VALIDATION OF UKRAINIAN LANGUAGE VERSIONS OF GENDER BIAS DETECTION INVENTORIE

Alla YAROSHENKO, PhD in Social Work, alla.yaroshenko@outlook.com

Tetyana SEMIGINA, National Qualifications Agency, Member of the Agency, Dr. in Political Science, Professor, Kiev, Ukraine; semigina.tv@gmail.com

Abstract. *One of the most common research tools for studying sexism is Sandra Bem's Gender Role Inventory and Peter Glick and Susan Fiske's Ambivalent Sexism Inventory. The aim of our work is to translate the original questionnaire texts for studying gender biases into Ukrainian and to conduct their validation with both professionals and social work clients.*

The validation of the translated research tools was carried out at the Kyiv Municipal Center for Social Services and included three focus groups with 23 professionals (social workers, psychologists) and a survey of 83 candidates for creating family education forms who underwent training at the center. Mathematical processing of the results was carried out using the IBM SPSS Statistics program, using comparative, descriptive, and correlation analysis.

During the work with the questionnaires, participants in the study did not have difficulties in understanding the statements contained in the questionnaires or using the questionnaire keys. Analysis of the survey results using our translation of the S. Bem questionnaire indicates that almost one-third of respondents' answers about women contain high scores on the femininity scale, while their responses about men score high on the masculinity scale. The respondents' answers suggest that their perceptions of women and men as androgynous personalities are complemented by sex-typed perceptions of their qualities. This may indicate support for the candidates for creating family education forms with ambivalent sexism views. The use of the Glick and Fiske questionnaires revealed that respondents demonstrate more benevolent than hostile sexism. At the same time, the level of hostile and benevolent sexism was higher in men than in women.

Validation of the Ukrainian versions of two questionnaires in focus groups with professionals and during the survey of candidates for creating family education forms confirmed the possibility of using adapted Ukrainian versions to study gender biases in Ukraine.

Key words: *sexism; ambivalent sexism; gender biases; gender stereotypes; Bem Sex-Role Inventory; Ambivalent Sexism Inventory; Ambivalence Toward Men Inventory.*

REFERENCES

Akbash, K., Pasichnyk, N. & Rizhniak, R. (2019). Theoretical and applied foundations of gender studies. *Kropyvnytskyi: Publisher V.F. Lysenko.* (in Ukrainian).

Borovtsova, M. S. & Vinyar, H. M. (2012). Adaptation of the BSRI sex-role questionnaire for elementary school age through paraphrasing. *Philological studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, 7, 293-300. (in Ukrainian).

Velikodna, M. & Vinyar, G. (2013). To the problem of the Ukrainian language translation of the state role questionnaire BSRI. *Social psychology*, 56, 75-86. (in Ukrainian).

Govorun, T. (ed.). (2011). How to teach schoolchildren to overcome gender stereotypes: lesson notes: educational and methodological guide for general educational institutions. *United Nations (UNDP) in Ukraine*. https://gender.org.ua/images/lib/gender_stereotype.pdf (in Ukrainian).

Govorun, T. V. & Kikinezhdi, O. M. (2004). *Gender psychology*. Kyiv: Publishing center "Akademiya". (in Ukrainian).

Kostina, T. (2020). Analysis of standardized psychodiagnostic tools in the field of gender studies. *Scientific journal of M.P. Drahomanov NPU: Psychological Sciences*, 9, 81-88. (in Ukrainian).

Ryabokon, I. O. (2020). Quality of working life and inequality: gender aspect. *Social and labor relations: theory and practice*, 10(2), 21-31. (in Ukrainian).

Yurik, Ya. I. (2019). Professional gender segregation in the labor market of Ukraine. *Economics and forecasting*, 4, 104-120. (in Ukrainian).

Yaroshenko, A. A. (2020). *Gender biases of surrogate parent candidates: old new stereotypes?* In: B. Shneider (Ed.), *Pedagogical concept and its features, social work and linguistics: collective monograph* (1st ed., pp. 65-80). Dallas: Primedia ELaunch LLC. (in Ukrainian).

Yaroshenko, A. A. (2021). *Formation of gender competence of social workers in the context of the development of family forms of raising orphans and children deprived of parental care*: Diss. ... doctor of philosophy, special. 231 "Social work". Kyiv: Academy of Labor, Social Relations and Tourism. (in Ukrainian).

Yaroshenko, A. & Semigina, T. (2019). Feminist social work as a professional investment in women's solidarity. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*, 1, 13-29. (in Ukrainian).

Yaroshenko, A. & Semigina, T. (2022). *Gender Competence in Social Work: How to Invest Feminist Perspectives in Gender Transformative Practice*. Dallas: Primedia e-Launch LLC. (in Ukrainian).

Bell, S. A. (2022). *Changing perceptions of masculinity and femininity in America?: revisiting the Bem Sex-Role Inventory*. University of New Hampshire. <https://scholars.unh.edu/honors/693>

Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: transforming the debate on sexual inequality*. London: Yale University Press.

Bourdieu, P., et al. (2002). *The weight of the world: social suffering in contemporary society*. Cambridge: Polity.

Boyto, A. S., Costabile, K. A., Austin, A. B., & Short, K. A. (2020). Feminism, gender, and agentic and communal themes in narrative identity. *Sex Roles*, 83(1), 54-63.

Council of Europe (2019). *Recommendation on preventing and combating sexism*. <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/recommendation-on-preventing-and-combating-sexism>

Eagly, A. H., Nater, C., Miller, D. I., et al. (2020). Gender stereotypes have changed: a cross-temporal meta-analysis of US public opinion polls from 1946 to 2018. *American Psychologist*, 75(3), 301-315.

Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512.

Holt, C. L. & Ellis, J. B. (1998). Assessing the current validity of the Bem Sex-Role Inventory. *Sex Roles*, 39, 929-941.

Hooks, B. (2015). *Feminism is for everybody: passionate politics*. Routledge.

Meeussen, L., Van Rossum, A., Van Laar, C., Derks, B. (2022). Gender stereotypes: what are they and how do they relate to social inequality? In: M.A. Yerkes, M. Bal (Eds.), *Solidarity and Social Justice in Contemporary Societies*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-93795-9>

Mumen, S. K., Greenfield, C., Younger, A. & Boyd, H. (2016). Boys act and girls appear: a content analysis of gender stereotypes associated with characters in children's popular culture. *Sex Roles*, 74(1), 78-91.

Oláh, L. S., Kotowska, I. E. & Richter, R. (2018). The new roles of men and women and implications for families and societies. In: G. Doblhammer, J. Gumà (Eds.), *A demographic perspective on gender, family and health in Europe* (pp. 41-64). Cham: Springer.

Rollero, S., Glick, P. & Tartaglia, S. (2014). Psychometric properties of short versions of the ambivalent sexism inventory and ambivalence toward men inventory. *TPM-Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 21(2), 149–159.

Schaffner, B. (2022). Optimizing the measurement of sexism in political surveys. *Political Analysis*, 30(3), 364-380.

Semigina, T., Yurochko, T. & Stopolyanska, Y. (2022). 'Everyone is on their own and nobody needs us': women ageing with HIV in Ukraine. In: M. Henrickson et al. (Eds.), *HIV, sex, and sexuality in later life* (pp. 46-63). Bristol: Policy Press.

Stangor, C. & Schaller, M. (2000). Stereotypes as individual and collective representations. In: C. Stangor (Ed.), *Stereotypes and prejudice: essential readings* (pp. 64-82). Philadelphia: Psychology Press.

Swim, J., Aikin, K., Hall, W. & Hunter, B. (1995). Sexism and racism: old-fashioned and modern prejudices. *Journal of personality and social psychology*, 68(2), 199-214.

Trut, V., Sinovčić, P. & Milavić, B. (2022). Initial validation of the ambivalent sexism inventory in a military setting. *Social Sciences*, 11(4), 176.

Article history:

Received: March 09, 2023

1st Revision: April 01, 2023

Accepted: May 30, 2023